

KING SIGISMUND II AUGUSTUS' LIBRARY – THE MOST MAGNIFICENT RENAISSANCE COLLECTION IN THE COUNTRY

The greatest Renaissance library in Poland, the collection of King Sigismund II Augustus, was dispersed and partly irreversibly lost. The extant fragments are now in many Polish and foreign libraries. 101 works have just been discovered in the Russian National Library in Saint Petersburg. Nothing was known about them until recently, but the catalogue jointly planned by the National Library in Warsaw and the Russian National Library in Saint Petersburg is to change this situation.

ELŻBIETA MARUSZAK

NIEZNANE KSIĘGI

ZE ZBIORÓW KRÓLA ZYGmunTA II AUGUSTA

Monumenty
w Rosyjskiej
Bibliotece
Narodowej
w Sankt
Petersburgu

Dziedzictwo kulturowe jest dobrem całej ludzkości i w związku z tym ma wartość ponadterytorialną. Jego ochrona jest nie tylko obowiązkiem właścicieli obiektów i państw, na których terenie się one znajdują, ma w konsekwencji umożliwić korzystanie z dorobku cywilizacyjnego w najszerszym stopniu, winna zatem być w centrum zainteresowania, zwłaszcza w XXI wieku, dobie wszechwładnego Internetu i cyfryzacji, a także niespotykanego wcześniej na taką skalę rozwoju metod badawczych i współpracy jednostek naukowych, kiedy to miejsce obiektu nie jest tak ważne, jak informacja o nim, jego cyfrowa obecność w sieci. Sam termin znany w nomenklaturze prawnej od lat 70. XX wieku stale jest rozszerzany, obecnie o dziedzictwo niematerialne i znajdujące się na dnie mórz i oceanów¹. Opinia międzynarodowa docenia znaczenie dziedzictwa dla obecnych i przyszłych pokoleń, wspierając wszystkie akcje mające na celu rejestrowanie, opracowywanie, udostępnianie czy digitalizację zbiorów. Organizacje międzynarodowe, takie jak UNESCO, Rada Europy, Międzynarodowa Rada Muzeów, Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego, w ramach swoich działań statutowych przewidują wspieranie działań chroniących dziedzictwo kulturowe. Zagrożeń, które mogą powodować zniszczenie, a nawet unicestwienie jest wiele, skala ich zwiększa się w sposób oczywisty w czasie konfliktów zbrojnych.

Nawatnice historii, które wielokrotnie przetaczały się przez Polskę, odcisnęły swoje piętno również na dobrach kultury, zabytkach oraz zbiorach bibliotecznych, które gromadzone z pietyzmem przez wieki, niezwykle cenne, często zawierające rzadkie obiekty zostały rozproszone, zagrabione, nierzadko bezpowrotnie zniszczone. Nie

ominęto to żadnego typu bibliotek. W tym szczególnie cenne biblioteki ostatniego z męskiej linii Jagiellona, wielkiego księcia litewskiego i króla polskiego Zygmunta II Augusta (1520–1572).

Biblioteki pałacowe gromadzone były w siedzibach panujących zwykle jako wyraz ich mecenatu naukowego i kulturalnego, znak zamożności i miejsce swego rodzaju kultu wiedzy i religii, miały podnosić autorytet władcy. Dopiero jednak wiek XVI, a wraz z nim humanizm określił nowy typ gromadzenia zbiorów, którego przejawem był prawdziwy kult książki, bibliofilstwo skupione na poszukiwaniu i zdobywaniu ksiąg rzadkich.

Biblioteka Jagiellonów mieściła się na zamku wileńskim. Zygmunt II August nadał jej charakter renesansowy. Za jego czasów księgozbiór liczył około 4000 pozycji (Hartleb określa jego wartość na ok. 5000 fl²), które były włączane do zbiorów od 1545–1547 r., kupowane przez specjalnych wystanników (Lizmanin – Francesco Lismanino, Andrzej Trzecieski ojciec i syn o tym samym imieniu), wzbogacane o dary z kraju i zagranicy (m.in. *Biblia* przystana przez M. Lutra – egzemplarz zewnętrznie bogato wyposażony, oprawiony w jedwab ze srebrnymi okuciami i srebrnymi zamkami). Książki, które weszły w skład księgozbioru miały piękne, bardzo charakterystyczne oprawy z jasnobrązowej cielięcej skóry, złożony supereklibris z motywem orła Zygmuntońskiego lub Pogoni w stylizowanym obramowaniu, bordiury wykonane radetkiem, napis na dolnej okładzinie: „Sigismundi Augusti Regis Poloniae Monumentum” i rok oprawy (datowanie opraw kończy się na roku 1563, jest to związane z przeniesieniem biblioteki do Tykocina). Historycy książki zwracają uwagę na zauważalne różnice w radetkach proveniencji krakowskiej i wileńskiej. Ogółem znamy 26 rodzajów ornamentów³. Niewielką część dzieł zdołała oprawa złotnicza, część aksamitna.

Zbiory zostały podzielone na działy: prawo (ta część przeszła z czasem do Biblioteki Załuskich), historia, teologia, autorzy współcześni z przewagą dzieł w języku włoskim, literatura klasyczna, filozofia, astronomia, utwory o kulturze współczesnego świata, traktaty medyczne i przyrodnicze. W skład Biblioteki wchodziły też materiały rękopiśmienne, m.in. *Liber chronicorum* mistrza Wincentego z XIII w. Monumentami, jak czasem nazywane są w literaturze książki z biblioteki królewskiej, opiekowali się nadworni bibliotekarze: Jan z Koźmina (w latach 1546–1548), Stanisław Koszutki, od 1559 r. Łukasz Górnicki. Za jego czasów biblioteka została przewieziona do zamku w Tykocinie (1565 r.).

Księgozbiór króla Zygmunta Augusta był niezwykle, o charakterze uniwersalnym, gromadzony świadomie i nieprzypadkowo, choć, co zgodnie potwierdzają historycy, król nie stworzył ośrodka kultury promieniującego znacznie szerzej niż dwór. Była to prywatna biblioteka, gromadząca książki z funduszy własnych władcy, nowoczesnie kompletowana, rozwijająca osobiste zain-

teresowania króla. Istniała do jego zgonu, do 7 lipca 1572 r.

Zawartość księżnicy ostatniego Jagiellona jest dzisiaj już nie do odtworzenia, pomimo istnienia cząstkowej dokumentacji, to jest: katalogu dzieł prawniczych przygotowanego przez bibliotekarza królewskiego Stanisława Koszutkiego (rękopis znajduje się w Bibliotece Królewskiej w Sztokholmie) i spisu książek znajdujących się w Bibliotece Jana III Sobieskiego w Warszawie i Żółtkwi przygotowanego przez Jana Tadeusza Lubomirskiego⁴. Nie zachował się inwentarz zbiorów.

Po śmierci Zygmunta Augusta, na mocy testamentu (6 maja 1571 r.), zbiory podzielono. Część otrzymało Kolegium Jezuitów w Wilnie (ok. 2500 poz.; książki stały osobno pod nazwą „Monumentum S A Regis”, te zachowane w Bibliotece Akademii Nauk w Sankt Petersburgu mają nalepki z wpisanym tytułem, a poniżej litery S. A.)⁵ i kościół św. Anny w Wilnie (przeznaczony na mauzoleum żon Zygmunta, Elżbiety i Barbary), pozostałe księgi otrzymały siostry króla.

Część zbiorów Anna Jagiellonka podarowała w 1586 r. Bibliotece Akademii Krakowskiej (zachowało się 20 vol.)⁶, część przeznaczyła na prezenty dla swoich dworzan, (istnieje też przypuszczenie, że na jej polecenie spalono jakąś liczbę książek tzw. hereetyckich⁷, być może również część dzieła prawa została przeniesiona do Warszawy, gdyż została uznana przez Stefana Batorego za przydatną do rządzenia⁸). Niestety, zdarzało się także rozbijanie ciągów wielotomowych, co spowodowało potem rozproszenie części wywiezionych (Inp. *Digesta Justiniana*; t. 1-4 znalazły się w Zamościu, t. 5 wywieziony z Warszawy do Szwecji – wrócił do Biblioteki Załuskich w Warszawie)⁹.

Niewielka część książek, która weszła w posiadanie Katarzyny Jagiellonki, została włączona do zbiorów jej syna, Zygmunta III Wazy. Ten fragment kolekcji po jego śmierci podzielono pomiędzy synów króla. W wyniku tych przemieszkań część książek z Biblioteki Zygmunta Augusta znalazło swoje miejsce na Zamku Królewskim w Warszawie i w pałacu Ujazdowskim, skąd zostały wywiezione w 1655 r. przez Szwedów. Dołączyły do tych, które były już w Szwecji, odziedziczone przez Zygmunta III Wazę, (mają one notatkę proveniencyjną: „Ex libris Serenissimi Principis” lub „Ex libris Serenissimi Regis Poloniae”).

Upomniat się o nie Jan III Sobieski i na mocy traktatu zawartego w 1660 r. w Oliwie, którego jedno z postanowień brzmiało: „przywrócone także będą ze strony Szwedów wszystkie archiwa ... jako też i Biblioteka Królewska, które z Królestwa Polskiego wywiezione są”¹⁰ odzyskano 146 vol. z kolekcji Zygmunta Augusta¹¹. Rewindykaty zostały włączone do biblioteki króla w Żółtkwi. Kolejni spadkobiercy przekazali zbiory biskupo-

wi krakowskemu Andrzejowi Stanisławowi Zatuskiemu. W 1741 r. zostały one przewiezione do Warszawy, w tym ok. 70 tomów z Biblioteki Zygmunta Augusta¹². Książki oznaczono stemplem AZEC na 25 karcie tekstu. Weszły w skład Biblioteki Zatuskich, pierwszej i najznakomitszej biblioteki publicznej Rzeczypospolitej.

Los tych zbiorów, jak wszyscy wiemy, był tragiczny. Całość skonfiskowali Rosjanie, w czasie rozbiorów wywieziono je do Petersburga (1795 r.) wraz z Biblioteką Jana III Sobieskiego. Większość książek włączono do tworzącej się Cesarskiej Biblioteki Publicznej, część do zbiorów Akademii Medyko-Chirurgicznej i Akademii Duchownej i Biblioteki Sztabu Głównego, dublety sprzedano.

„Przez rabunek ten carat popetnił grzech śmiertelny wobec nauki świata całego, pozbawiając Naród Polski na cały szereg pokoleń niezbędnego mu warsztatu pracy naukowej i przenosząc mechanicznie, w drodze gwałtu, ten warsztat do środowiska całkiem obcego i o znacznie niższym poziomie kulturalnym. [...] przewieziona do Petersburga Książnica Zatuskich przewyższała o całe niebo kulturalną możność i potrzeby ówczesnego społeczeństwa rosyjskiego i stała się wobec tego ziarnem na całkowicie jałowej glebie”¹³.

Po traktacie ryskim (1921 r.) w latach 1922–1933 r. zwrócono Polsce m.in. część zbiorów Biblioteki Zatuskich. Z wywiezionych 400 tys. odzyskano 11 tys. woluminów rękopisów i około 50 tys. starych druków¹⁴, w tym 72 tomy¹⁵ z Biblioteki Zygmunta Augusta. Rewindykaty trafiły do Biblioteki Narodowej w Warszawie, w większości zostały spalone w czasie i po Powstaniu Warszawskim wraz z innymi bezcennymi zbiorami w Bibliotece Krasińskich.

Znaczna część zbiorów z Biblioteki Zygmunta III Wazy, które pozostały w Szwecji, została strawiona przez pożar na zamku w Sztokholmie (1697 r.), podobno były tam książki z Biblioteki Zamku Królewskiego¹⁶. Ocalałe woluminy obecnie w większości znajdują się w Bibliotece Uniwersytetu w Uppsali i w Bibliotece Królewskiej w Sztokholmie. Pojedyncze tomy są w Turku, Strängnäs i Linköping.

Jezuici wileńscy, wymienieni w teście króla Zygmunta Augusta, oprócz wyposażenia Biblioteki Kolegium, przekształconego za czasów rektora Piotra Skargi w Akademię Wileńską (1579 r.), podzielili swój dar, wysyłając pojedyncze tomy do innych kolegiów prowincji litewskiej (w 1642 r. – Grodno, później – Drohiczyn i Orsza). Po kasacie zakonu w 1773 r. Akademia w Wilnie przeszła pod zarząd Komisji Edukacji Narodowej i w 1791 r. została Szkołą Główną Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w roku 1803 – Imperatorskim Uniwersytetem Wileńskim. W tym czasie na księgach pojawiła się pieczęć BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS. Ma ją 31 ksiąg o proveniencji Biblioteki Zygmunta Augusta (obecnie 29 jest w Biblio-

tece Akademii Nauk w Petersburgu i 2 w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie)¹⁷. Po zamknięciu uniwersytetu (1832 r.) część zbiorów przekazano uniwersytetom w Kijowie i Charkowie, po 1842 r. zbiory zostały wywiezione w głąb Rosji¹⁸. W 1867 r. powołano Wileńską Bibliotekę Publiczną, w niej pozostało 14 egzemplarzy z biblioteki królewskiej.

Księgi z Biblioteki Zygmunta Augusta za zgodą Anny Jagiellonki otrzymał także wielki kanclerz koronny, hetman Jan Zamoyski – sekretarz królewski. Wzbogacił nimi bibliotekę powstającą Akademii Zamojskiej. Są to książki wywiezione z Tykocina – w nieznanej liczbie (w inwentarzu Biblioteki Ordynacji Zamojskiej w Warszawie zapisano 165 dzieł w 106 wol.)¹⁹. Ocalałe z pożogi wojennej tomy z pozostałościami Biblioteki Ordynacji Zamojskiej przekazano Bibliotece Narodowej w Warszawie. Zostały uzupełnione zakupami, liczą obecnie 158 dzieł w 103 wol.²⁰ Pięć woluminów jest w Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie.

Dzieła z Biblioteki Zygmunta Augusta są rozproszone i można je znaleźć w wielu księżnicach europejskich (27 i polskich (29)). Po kasacie klasztorów i bibliotek kościelnych w byłym zaborze pruskim, w 1836 r. część znalazła się w Niemczech, (np. obecna Staatsbibliothek w Berlinie posiada 14 wol.)²¹. W Bibliotece Akademii Nauk w Petersburgu jest 68 wol. (82 dzieła) w większości proveniencji jezuickiej, opisanych bardzo dokładnie w katalogu E. A. Savel'evoj²². Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie posiada 19 książek z Biblioteki Zygmunta Augusta, itd. Do katalogu opublikowanego przez Alodię Kawecką-Gryczową w 1988 r. dodano indeksy: m.in. typograficzny i wykaz egzemplarzy pozostających w bibliotekach polskich i zagranicznych²³, które pozwalają na uzmysłowienie sobie przestrzennego rozmieszczenia fragmentów księgozbioru króla. Największy zbiór jest w posiadaniu Biblioteki Narodowej w Warszawie. Pochodzi z zasobu Biblioteki Ordynacji Zamojskiej.

Sporadycznie ukazują się opracowania szczegółowe pojedynczych dzieł proveniencji królewskiej, np. w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu m.in. jest *More newuchim Majmonidesa* (Wenecja 1551) z oprawą datowaną na rok 1555. Zdaniem K. Migonia²⁴ być może była to jedyna książka hebrajska w bibliotece króla.

W 1918 r. zrodziła się idea rekonstrukcji Biblioteki Zygmunta Augusta w postaci opisów bibliograficznych. Ocalałe jej fragmenty znajdujące się na terenach Polski zamierzano umieścić na Wawelu. Od 1924 r. Franciszek Biesiadecki i Kazimierz Piekarski rozpoczęli publikowanie wyników poszukiwań bibliologicznych w księgozbiorach lwowskich i krakowskich²⁵, również Edmund Majkowski pisał o księgach Zygmunta Augusta w bibliotece kościoła parafialnego i kolegium misjonarzy w Śremie (dar Barskich) oraz w Pozna-

niu, w Seminarium Duchownym, obecnie Archiwum Archidiecezjalnym. Z tego zbioru 18 wol. jest w Bibliotece Królewskiej, w Berlinie (wcześniej Preussische Staatsbibliothek²⁶). W swojej pracy zamieścił też obszerny wykaz elementów zdobniczych użytych na oprawkach. W 1928 r. Kazimierz Hartleb²⁷ opublikował monografię o Bibliotece Zygmunta Augusta. Alodia Kawecka-Gryczowa podsumowała całość prac, dodając katalog rejestrujący egzemplarze zachowane (960 dzieł w 590 wol.)²⁸.

Dotychczas nikt nie pisał o książkach z biblioteki króla znajdujących się w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Sankt Petersburgu. Wielkość zbioru jest tak znacząca – 101 poz. w 63 wol. – że jest to niezaprzeczone, co do wielkości po kolekcji w Bibliotece Narodowej w Warszawie zachowany zbiór, zdecydowanie wart uwagi i opisania, (trzecim jest, jeśli weźmiemy pod uwagę ilość tytułów, zasób Biblioteki Akademii Nauk w Sankt Petersburgu – 82 poz. w 68 wol.).

Pamiętając o tym, jak ważna dla historii Polski i badaczy różnych dyscyplin może być dokumentacja zachowanych szczątków biblioteki królewskiej, eksperci Biblioteki Narodowej w Warszawie podjęli rozmowy na ten temat z przedstawicielami Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu²⁹.

Wielotematyczna współpraca obu księżnic trwa od 1956 r. Od lat 80. XX w. obie biblioteki współdziałają w rozwiązywaniu problemów dotyczących opracowania rzeczowego. Zgodnie z umową z 1993 r. realizują zamówienia na reprodukcję dokumentów. W aneksie do umowy podpisanym w 2009 r. istnieje informacja o kontynuacji wspólnych działań w 2011 r. i następnych na rzecz wydania katalogu zbiorów Biblioteki Zatuskich³⁰ oraz innych bibliotek polskich, wywiezionych do Petersburga w XVIII i XIX wieku i nadal tam pozostających. Prace finansuje Biblioteka Narodowa i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W planach jest m.in. naukowa edycja rękopiśmiennego inwentarza rękopisów Biblioteki Zatuskich *Registre des ouvrages et volumes des manuscrits livrés à Monsieur le Conseiller de Collège et chevalier Doubrowsky*, który powstał w latach 1806–1807 przy otwieraniu skrzyń ze zbiorami wywiezionymi z Polski. Inwentarz został zeskanowany i przepisany. Tekst jest porównywany z bazą danych „Rękopisy Biblioteki Zatuskich” przygotowaną w Zakładzie Rękopisów Biblioteki Narodowej na podstawie literatury. Opisy rękopisów zachowanych w obu bibliotekach zostaną sporządzone z autopsji.

Wstępnie przygotowano także plan projektu „Książki z Biblioteki króla Zygmunta Augusta w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu” na opracowanie i wydanie katalogu zawierającego opisy 101 pozycji znajdujących się w 63 woluminach w zbiorach RBN i pominiętych w katalogu opublikowanym przez Alodię Kawecką-Gryczową. Czas, jaki upłynął od wydania Biblioteki ostatniego Jagiellona sprawił, że można ewentualnie myśleć o uaktualnieniu opisów przygotowanych przez autorkę. Zakończenie prac przewidziano na lata 2013–2014.

Projekt jest kolejnym ważnym krokiem w uzupełnianiu wiedzy o polskich kolekcjach i księgozbiorach, które przemierzające i rozproszone, są nieustannie świadectwem czasów, w jakich powstały i funkcjonowały, a każdy krok podjęty w celu ich wirtualnego bądź bibliograficznego odtworzenia jest wyrazem troski o dziedzictwo kulturowe naszego narodu, a nawet świata. Jest to jeden z racjonalnych w XXI wieku warunków zachowania własnej kultury i jej trwania.

Zdjęcia wykonał i udostępnił na potrzeby artykułu dr hab. Nikolaj Nikolaev, kierownik Oddziału Ksiąg Rzadkich Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu, za co składam serdeczne podziękowania.

PRZYPISY

- 1 A. Przyborowska-Klimczak, *Rozwój ochrony dziedzictwa kulturalnego w prawie międzynarodowym na przełomie XX i XXI wieku*. Lublin 2011, s. 39.
- 2 K. Hartleb, *Biblioteka Zygmunta Augusta. Studium z dziejów kultury królewskiego dworu*. Lwów 1928, s. 111.
- 3 A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona pomnik kultury renesansowej*. Wrocław 1988, s. 93.
- 4 J. T. Lubomirski, *Caralogue des livres de la Bibliothèque du Serenissime... Roi de Pologne ... Jean III ... spisany w 1689*. Cracovie 1879.
- 5 Tamże, s. 81.
- 6 Tamże, s. 77.
- 7 K. Hartleb, s. 114.
- 8 A. Kawecka-Gryczowa, s. 38, 77.
- 9 Tamże, s. 79.
- 10 S. Lisowski, *Do dziejów Biblioteki Zygmunta Augusta*, w: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław 1951, s. 242.
- 11 A. Birkenmajer, *Książka Ottona Waldego o szwedzkich zdobycach bibliotecznych*. „Exlibris” z. 5 1924, s. 73.
- 12 A. Kawecka-Gryczowa, s. 90.
- 13 E. Chwałewik, *Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*. T. 1. Warszawa 1926, s. 294-295.
- 14 T. Zarzębski, *Biblioteka Rzeczypospolitej Zatuskich zwana*. [Fakty z dziejów]. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1994, R. XXVII-XXVIII, s. 51-59.
- 15 A. Kawecka-Gryczowa, s. 90.
- 16 A. Birkenmajer, s. 65-78.
- 17 *Knigi iz biblioteki polskiego korolaja Sigizmunda II Avgusta*: katalog. [Sost. E. A. Savel'eva]. Sankt-Peterburg 1994, s. 139-141; A. Kawecka-Gryczowa, s. 83.

¹⁸ A. Kawecka-Gryczowa, s. 83.

¹⁹ E. Chwałewik, *Zbiory polskie*. T. 2. Warszawa 1927, s. 304-305; A. Kawecka-Gryczowa, s. 87.

²⁰ A. Kawecka-Gryczowa, s. 86-87.

²¹ Tamże, s. 8.

²² *Knigi iz biblioteki polskiego korolaja Sigizmunda II Avgusta*.

²³ A. Kawecka-Gryczowa, s. 317-322.

²⁴ K. Migoń, *Majmonides z biblioteki Zygmunta*

Augusta. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2006, t. 37/38, s. 69.

²⁵ K. Piekarski, F. Biesiadecki, *Materiały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta*. „Exlibris”, V, 1924, s. 38-48.

²⁶ E. Majkowski, *Materiały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta*. *Książki Zygmunta Augusta przechowywane w Bibliotece Archidiecezjalnej w Poznaniu*. Poznań 1928, s. 6, 12; A. Kawecka-Gryczowa, s. 78-79.

²⁷ Zob. przypis 2.

²⁸ Zob. przypis 3.

²⁹ Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu (RBN), w l. 1932-92 nazywana Państwową Publiczną Biblioteką Sałtykowa-Szczedrina, powstała jako Carska Biblioteka Publiczna, powołana w 1795 r. przez Katarzynę Wielką. Caryca przekazała bibliotece kolekcję księgozbiorów podarowanych jej przez Diderota oraz zagrabioną Bibliotekę Zatuskich. Jest drugą w Federacji Rosyjskiej księżnicą o statusie biblioteki narodowej. Obecnie przechowuje około 34 mln jednostek, w tym ponad 6 mln w językach obcych. Od 2001 r. trwa wybiórcza digitalizacja zbiorów. Wybrano do niej rękopisy i archiwalia, mapy pierwotrudzone i rzadkie stare druki. Najwcześniejsze pochodzą z XI w. – to projekt RBN nowoczesnego elektronicznego dostępu do zbiorów (obecnie, to 250 000 dokumentów, <http://leb.nlr.ru>). W fazie przygotowań znajduje się projekt Narodowej Biblioteki Elektronicznej opracowany wspólnie z RBN w Moskwie.

³⁰ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2011*. Warszawa 2012, s. 151.